

כי האדם עץ השדה – אדם ועץ – מערך פעילות לכתה ב

מערך זה מתייחס לט"ו בשבט כראש השנה לאילן, מדגיש את ההכרות עם העץ את חשיבותם של העצים לחיינו ואת הקשר התועלתני והסימבולי בין האדם לעץ.

מערך זה מקנה מושגים בסיסיים לגבי עולם הצומח בכלל ועצים בפרט.
הפעילויות מכוונות להכרות עם העץ במובן הפיזי- חלקי העץ, עם התנאים לגדילתו, סוגי עצים, וכן עם העץ במובן המטפורי, והקשר בין בני האדם לעצים.

שיעור 1 – תעודת זהות לחג- (חזרה) שמות החג, תאריך, מנהגים.

שיעור 2- חלקי העץ.

שיעור 3- כי האדם עץ השדה- במה דומה האדם לעץ.

שיעור 4- ביטויי לשון הקשורים בעץ.

שיעור 5- העץ שלי- בחירת עץ המייצג אותי ויצירה אמנותית שלו.

הכרות עם העץ

1. הסבר על חלקי העץ.
2. עבודה בקבוצות על חלקי העץ- כל קבוצה מקבלת חלק מחלקי העץ וצריכה להכין כרזה שתסביר את תפקיד החלק, ואת חשיבותו. פרסומת לחלק זה.
3. אגדות על חלקי העץ- ניתן לספר אגדות קצרות המדגישות חלק בעץ, לתת לתלמידים לצייר או להמחזיז את האגדה, על פי הקבוצות.

מבנה העץ- הסבר על חלקי העץ ותפקידם

השורשים- חלק העץ הנמצא באדמה, תפקידו לספוג את המים וחומרי המזון מהקרקע, להזנת העץ. כמו כן השורש מחבר את העץ לקרקע ומייצב אותו שלא יעקר.

הגזע- החלק המרכזי הנושא את נוף העץ. הגזע חזק ויציב כדי שיוכל לשאת את הענפים העלים והפירות. הגזע גם מקשר בין השורשים לענפים ולעלים, ולהוביל מים ומזון מהקרקע לעלים. ענפים- המשך הגזע המסתעף לכיוונים שונים. הענפים נושאים את העלים הפרחים והפירות של העץ.

עלים- בדרך כלל ירקרקים, ותפקידם לייצר מהאוויר (דו תחמוצת הפחמן) ומן המים בעזרת אור השמש חומרים המשמשים מזון לעץ. העץ נושם באמצעות העלים ומאייד חלק מהמים שספג. ישנם עצים שעליהם נושרים בתקופת השלכת ובאביב הם מלבלבים, צומחים מחדש. עצים אלו, כמו תאנה, שקד, נקראים "נשירים". עצים שעליהם נשארים כל השנה כמו החרוב או הזית, נקראים "ירוקי עד".

ניצנים ופרחים- הניצנים הם הבלוטות הקטנות הגדלות על הענפים ומהם מתפתחים הפרחים. הפרחים בדרך כלל צבעוניים, ויש בהם עלי כותרת, אבקנים, ועלי. תפקידם של הפרחים להפירות את העץ וליצור זרעים שיתפתחו לעצים חדשים, כלומר להתרבות של העץ.

פירות וזרעים- הפירות מתפתחים מהפרחים והם מכילים את הזרעים. הפרי הוא המעטפת שמשמשת להזנת הזרע ממנו מתפתח עץ חדש. הזרעים מתפזרים סביב העץ או נישאים למקומות אחרים, הם נקלטים באדמה ובעזרת מים הם נובטים והופכים לצמח חדש.

אגדות על חלקי העץ

סיפור על שורשים- אהבת הקטלב והיונה:

פעם הייתה יונה שחיה בהר הפרמל. היונה הייתה חברתו של עץ הקטלב שצמח בוואדי. כל יום הייתה היונה עפה במורד הפרמל לספר לקטלב על המראות הנפלאים שהיא רואה במעופה מעל הפרמל ובמסעותיה. פעם הרחיקה היונה לעוף ולא שבה ימים ושבועות. הקטלב התגעגע ליונה וגם התקנא בה והתאון לראות את הנופים בעצמו. הוא החליט לעלות לראש ההר. במאמץ אדיר עקר עצמו מן האדמה והחל לטפס במעלה ההר. במהרה נהיה אדם ממאמץ, שריריו נתפסו ושורשיו נתקעו. כאשר עפה היונה לחפש את חברה הקטלב בוואדי, לא מצאה אותו. היא עפה וחפשה אותו לפתע הבחינה בו במעלה ההר באמצע הדרך והוא אדם כלו.

"מה אתה עושה?" שאלה היונה. "התגעגעתי אליך" ענה הקטלב "ורציתי לראות בעצמי את כל מה שאת מספרת לי עליו". "אין לך מה לדאג", ענתה היונה "יותר לא אעזב אותך".

מאז גזע הקטלב אדם והוא גדל בהר אבל רק עד גבה מסים.

סיפור על גזע- עץ הזית מתאבל (אגדת עם)

כשמת שלמה המלך, התאבלו כל בעלי החיים והצמחים. בעלי החיים בכו וסרבו לאכל. העצים השירו את עליהם ולא נתנו פרות. הם סחו ביניהם על אודות טוב-לבו של המלך שלמה.

רק הזית שתק ועליו לא נשרו.

הטילו העצים חרם על הזית, שלא דבר בשבחו של המלך.

יום אחד נשמע רעש אדיר. כל העצים הפנו מבטם לכיוון הרעש, והנה גזעו של עץ-הזית מבקע. אמרו זה לזה: הזית התאבל יותר מאתנו על שלמה המלך. בסתר-לבו התאבל ולבו סבל עד שהתבקע. ומאז ועד היום גזעו של כל עץ-זית עתיק חלול ומבקע מרב כאב-לבו של הזית על מותו של שלמה המלך.

סיפור על פריחה- השקד השקדן

שבועיים לפני ט"ו בשבט, יורד מלאך הצמחים, צמחיאל להעיר את העצים הישנים, גשמים חזקים יורדים, רוחות קרות נושבות, וכל העצים עומדים ערמים. ישן הרמון, ישן המשמש, ישן גם האפרסק. גם השקד ישן כשהוא עומד, בשלכת אין עליו אפלו עלה אחד, והוא שקוע בשינה עמקה. בא המלאך צמחיאל אל הרמון, נוגע בו ואומר: רמון, רמון, אולי כבר תתעורר משנתך ותפתח את הפרחים האדמים שלך, לכבוד החג? עונה הרמון מתוך שנה: קר לי קר, סערה בחוץ וגשם חזק יורד, אמשיך לישן, עד חדש א"י.

בא המלאך אל המשמש, משש, משש ובקש: משמש, משמש, אולי תתעורר משנתך ותפתח את פרחיך הלבנים לכבוד החג? ענה המשמש מתוך שינה: עלי נשרו ואני ערם, גשם יורד וקר לי קר, אשמר את פרחי לאדר.

בא המלאך צמחיאל גם לאפרסק, דגדג ואמר: אפרסק, אפרסק, התעורר משנתך ופתח פרחיך הורודים לכבוד החג. ענה האפרסק, גם הוא מתוך שינה: ישנתי רק מעט, ובחוץ יורד ברד, אישן עוד קצת, רק עד האביב, אז אפתח את הפרחים שלי.

בא המלאך אל השקד, לטף אותו ואמר: שקד, שקדי, כל העצים עצלים, אינם רוצים להתעורר ואינם רוצים להתקשט, לכבוד חג ט"ו בשבט, אולי אתה תתעורר ותבשר לילדים את בוא החג? מיד פוקח עיניו השקד, צוחק לקראת המלאך ואומר: די לי לישן, אתעורר ראשון, ולכבוד החג אתקשט בפרחים ואשמח את הילדים.

סיפור על הפרי- נוטע התאנים

מעשה באדריאנוס המלך שהיה עובר למלחמה והולך עם הגיסות שלו להלחם על מדינה אחת שמרדה עליו. מצא זקן אחד שהיה נוטע תאנים. אמר לו אדריאנוס, אתה זקן ועומד וטורח ומתיגע לאחרים. אמר לו: אדוני המלך, הריני נוטע. אם אצקה, אכל מפרות נטיעותי, ואם לאו, יאכלו בני.

עשה שלוש שנים במלחמה וחזר. מצא לאותו זקן באותו מקום. מה עשה אותו זקן, נטל סלסלה ומלא אותה בכורי תאנים יפות וקרוב לפני אדריאנוס.

אמר לפניו: אדוני המלך, קבל מן עבדך. אני הוא אותו הזקן שמצאת אותי בהליכתך, ואמרתי לי: אתה זקן מה אתה מצטער, עומד ומתיגע לאחרים. הרי כבר זכני המקום לאכל מפרות נטיעותי, ואלה שבתוך הסלסלה מהן מנתך. מיד אמר אדריאנוס לעבדיו: טלו אותה ממנו ומלאו אותה זהובים, ועשו כן. לפיכך לא יבטל אדם מן הנטיעות. אלא כשם שמצא, עוד יוסיף ויטע, אפלו יהיה זקן.

(מדרש תנחומא)

דמיון בין אדם ועץ

במה דומה האדם לעץ?

אילו דברים צריכים גם האנשים וגם העצים כדי לחיות? (מים, מזון, אור, קרקע לעמוד עליה)
אילו דברים יכולים לפגוע גם באנשים וגם בעצים? (חום וקור, אש, פציעה- כריתה)

נזכרים בחלקי העץ

העץ

אני הוא העץ הביטו אליי

הבא נמנה את כל חלקי

זהו הגזע החום העבה ומעליו ענפים.

כן, ענפים ועליהם עלים ירוקים חיוניים

וגם פירות וגם פרחים

ומתחתית מסתתרים שורשים.

חלקי העץ - כסמל

שורשים-

איך אנחנו משתמשים במושג שורשים לגבי אנשים? למה הכוונה כשאומרים למשפחה שלי יש שורשים בעירק או ברוסיה? או מסע שורשים ועבודת שורשים?
שורשים מחברים לאדמה, מהם שואב העץ את המים וחומרי המזון- מה מחבר אנשים לאדמה, למקום שגדלו בו, לבית שלהם? (המשפחה, העבר, מה שקרה לי ולמשפחה שלי- היסטוריה)

גזע-

מהו גזע בהקשר של חיות למשל? למה מתכוונים שאומרים על כלב שהוא "גזעי"? הכוונה שלא התערבב שהוא מהחלק המרכזי של הסוג שלו.

הגזע של העץ הוא מה שמחזיק את כל הענפים העלים והפירות- מה מחזיק את גוף האדם? השלד, עמוד השדרה.

ענפים

כיצד משתמשים במושג ענפים לא בהקשר של עצים? במה יש ענפים? למשל במשק יש ענפים, למה הכוונה ענפי המשק? (חלקים שונים ששייכים לאותו ארגון)
הענפים של העץ הן התפצלויות של הגזע, והם מובילים מים ומזון לכל חלקי העץ. כך גם ענפים משמשים לחלקים שונים שקשורים לאותו מעשה.

צמרת

הענפים הגבוהים ביותר של העץ. מה מסמל החלק הגבוה של העץ? מי יכול להגיע לחלק הגבוה ביותר?
הצמרת היא סמל להצלחה, להיות הטוב ביותר בתחום מסוים.

פרחים

למה מתכוונים שאומרים על מישהו שהוא "פורח"? (שמח, מרוצה, מצליח)
הפרח הוא חלק יפה וצבעוני, הוא מופיע כאשר העץ מתחדש בדרך-כלל אחרי תקופה שבה לא גדל (חורף). לכן פריחה היא סמל להתפתחות, הצלחה, שמחה.

פירות וזרעים

למה משתמשים במושג פרי שלא בהקשר של עצים? למה מתכוונים כשאומרים עבודה פורייה? (עבודה מוצלחת, שיש לה תוצאה טובה=פרי). הפרי הוא מה שמחזיק את הזרע את המשך של העץ, ומאפשר את התרבותו. הפרי הוא החלק בעץ שניתן לאכילה לכן הוא סמל לתוצאה טובה. למה שאליו מכוון התהליך כולו.
הזרע או הגרעין הוא החלק הקטן והפנימי של הפרי שיגדל להיות עץ שלם, הגרעין מחזיק בתוכו את כל התכונות של העץ. לכן משמש הגרעין ביטוי למשהו קטן אבל מרכזי וחשוב. הגרעין הקשה הוא ביטוי לקבוצה קטנה, או חלק קטן שהכי נאמן.

ביטויים סמליים שקשורים בעצים

1. להכות שורש- להשתקע, להשתלב במקום, להתחבר.
2. מרוץ לצמרת- תחרות להגיע לטוב ביותר.
3. לכרות את הענף עליו אתה יושב- להרוס ולפגוע במשהו שאתה עצמך תלוי בו
4. התפוח לא נופל רחוק מהעץ- הבן/ הבת דומה להוריו
5. בחור כארז- בחור טוב, רציני, איכותי
6. הגרעין הקשה- החלק המרכזי, קטן אבל נאמן.
7. נתלה באילן גבוהה- מסתמך על דברי אדם מכובד וידען.
8. לעקור מן השורש- לחסל משהו מהיסוד.
9. מרוב עצים לא רואים את היער- מרוב פרטים לא מבחינים בעיקר.
10. לא דובים ולא יער- הדברים אינם נכונים.
11. נטע זר- לא שייך לסביבתו, לא מתאים.
12. איש תחת גפנו ותחת תאנתו- שלום, מצב של שלוה.

התאמת ביטוי במשפט

1. אורן, אלון ותמר מאוד מחויבים לפעילות הם ה _____ של הקבוצה.
2. גילתי שכל מה שסיפר לי לא קרה, ממש _____.
3. זו הייתה תקופה טובה בארץ, _____ וכולם עזרו זה לזה.
4. אבא של גפן, שמציירת יפה הוא אמן, כנראה ש _____.
5. דן גילה אומץ ואחריות בטיול הוא ממש _____.
6. הלכתי לפגישה של החברים של מורן כי היא הזמינה אותי, אבל הרגשתי שם _____ לא הכרתי אף אחד.
7. עברנו רק לפני כמה שנים לשוב החדש, אבל אנחנו ממש מרגישים בבית אפשר לומר שהצלחנו _____ במקום.
8. סיגל לא פנויה להיות עם חברים היא מאוד עסוקה ב _____ במקום העבודה שלה, יש שם תחרות קשה.
9. אם אתה לועג לחברים שלך אתה _____ כי הם לא ירצו להיות חברים שלך.
10. הוא הביא ציטוטים של מומחים כדי לשכנע אותי, הוא _____.
11. צריך _____ את תופעת האלימות, פשוט לחסל אותה!
12. דקל דיבר כל-כך הרבה, לא הבנתי שום דבר. רציתי לומר לו _____ ש _____.

כי האדם עץ השדה - דמיון אדם ועץ

- מה דעתכם על המשפט: "כי האדם עץ השדה"? במה דומה האדם לעץ ובמה הוא שונה?
- קריאת המשפט מספר דברים והסברו. העץ בכלל ועץ הפרי במיוחד, הוא בעל ערך ואין לפגוע בו גם אם יש מצב מלחמה, ורוצים לפגוע בפרי כדי לפגוע באויב. העץ אינו אדם, הוא אינו אשם ולא הוא צריך להיות במצור.
- "כי תצור אל עיר ימים רבים להילחם עליה לתופשה, לא תשחית את עצה לנדוח עליו גרזן, כי ממנו תאכל ואותו לא תכרות, כי האדם עץ השדה לבא מפניך במצור".

דברים כ, יט

ניגונים

מילים: פניה ברגשטיין לחן: דוד זהבי

הנה אאזין שיר ערשי הרחוק	שתלתם ניגונים בי אימי ואבי
הביע פי אם אלי בת	ניגונים מזמורים שכוחים
הנה לי תזהרנה בדמע וצחוק	גרעינים גרעינים נשאים לבבי
איכה וזמירות של שבת	עתה הם עולים וצומחים
כל הגה יתם וכל צליל יאלם	עתה הם שולחים פארות בדמי
בי קולכם הרחוק כי יהום	שורשיהם בעורקי שלובים
עיני אעצום והריני איתכם	ניגוניך אבי ושיריך אימי
מעל לחשכת התהום.	בדופקי נעורים ושבים

- קריאת השיר, אפשר לשיר או להשמיע. כדאי להתמקד בבית הראשון.
- להסביר מילים קשות: שכוחים- נשכים, ישנים. נשא- החזיק, לקח איתו. פארות – ענפים. עורק- כלי דם. שלובים- מחוברים משתלבים. דופקי- הדופק שלי, פעימות הלב. נעורים- מתעוררים.
- סמנו באדום מילים הקשורות לאדם ולגוף האדם סמנו בירוק מילים הקשורות לעץ
- האם היו מילים שקשה למיין? אילו?
- מה מסמלים החלקים השונים של העץ בשיר מה הם השורשים? הענפים? השתילה?
- האם העץ והאדם דומים או שונים לפי השיר? במה מתבטא הדמיון?
- למה לדעתכם בחרה פניה ברגשטיין בסמל של העץ? מה מסמל העץ בשבילה?
- בחרו קטע מהשיר וציירו אותו.

תצור אל עיר ימים רבים להילחם עליה לתופשה, לא תשחית את עצה לנדוח עליו גרזן, כי ממנו תאכל ואותו לא תכרות, כי האדם עין השדה לבא מפניך במצור".

דברים כ, יט

עץ השדה

מילים: נתן זך / לחן: שלום חנוך

אהבתי וגם שנאתי
טעמתי מזה ומזה
קברו אותי בחלקה של עפר
ומר לי, מר לי בפה
כמו עץ השדה

כי האדם עץ השדה
כמו העץ הוא צמא למים
כמו האדם הוא נשאר צמא
ואני לא יודע
איפה הייתי ואיפה אהיה
כמו עץ השדה

אהבתי וגם שנאתי
טעמתי מזה ומזה
קברו אותי בחלקה של עפר
ומר לי, מר לי בפה
כמו עץ השדה.

כי האדם עץ השדה
כמו האדם גם העץ צומח
כמו העץ האדם נגדע
ואני לא יודע
איפה הייתי ואיפה אהיה
כמו עץ השדה

כי האדם עץ השדה
כמו העץ הוא שואף למעלה
כמו האדם הוא נשרף באש
ואני לא יודע
איפה הייתי ואיפה אהיה
כמו עץ השדה

פעילויות אפשריות עם השיר

למיון מילים מסומנות, לאדם ולעץ

1. אילו מילים היו קלות למיון? אילו היו קשות למיון?
2. אילו מתאימות גם לאדם וגם לעץ?
3. מה לדעתכם רוצה השיר לומר על הקשר בין אדם לעץ?
4. האם אתם חושבים שאדם ועץ יותר דומים או יותר שונים?

העץ שלי

- מעלים תכונות של עצים (גבוה- נמוך, עץ פרי-עץ נוי, עונת פריחה- הבשלה, אזור גידול, שימושים בעץ ובפרי, גודל וצורת עלים)
- כל ילד מקבל דף (A3 או A4)
- כל ילד חושב על עץ שהוא אוהב ושיש לו תכונות שמתאימות לו (חזק, גמיש, גבוה, יפה, פרי שאני אוהב, נמצא באזור שקרוב לבית), ומצייר את העץ שלי, העץ שאני.
- עושים תערוכה. ניתן להתחלק לקבוצות וכל ילד יציג את העץ שצייר ולמה בחר בעץ זה.

נספח

אגדה – אילן והשקד

שני ידידים הם היו, עץ השקד שגדל בחצר הקטנה, והילד אילן שגר בבית הקטן. בני גיל אחד כמעט היו, כמעט, כי השקד גדול היה מאילן בשבעה חודשים. יום הולדתו של האילן היה בט"ו בשבט, ואילו יום הולדתו של הילד אילן – בט"ו באלול, אבל בכל זאת, ידידים טובים היו השנים. בכל הזדמנות היה אילן בא לבקר את השקד שלו, והאמינו לי, גם השקד היה בא לבקר את אילן אילו רק יכול היה... ט"ו בשבט הלך וקרר, ואילן חשב בליבו: איזו מתנה אביא לשקד שלי לכבוד יום הולדתו חשב, חשב עד שידע מה, אבל הוא שמר זאת בסוד עד ליום עצמו. בבוקר טו בשבט בא אילן לבקר את השקד שלו, קרב אליו ונעצר מלא השתאות, ידידו העץ התקשט ליום הולדתו בבגד פריחה לבן ונפלא. כל ענפיו היו מכוסים פרחים קטנים, לבנים - ורדרדים נותני ריח. שלום לך, שקדי ידידי, וברכות ליום הולדתך! אמר לו אילן, הנה הבאתי לך מתנה קטנה! המתנה הייתה ציור גדול צבעוני ויפה של עץ פורח באביב, מעשה ידי אילן להתפאר. אני בטוח כי השקד שמח למתנה, ואילו יכול היה לדבר היה אומר לו: תודה, אילן, תודה רבה רבה!

עברו שבועות, חלפו חודשים חמישה, שישה ושבעה, והנה הגיע יום ט"ו באלול, הלוא הוא יום הולדתו של אילן. היה זה יום בהיר וחמים. שמש קיץ טיפסה בשמים, ואילן השכים קום, לבקר את ידידו השקד. הוא יצא מן הבית לחצר, לבוש בגד חג לבן, וכולו מלא סקרנות, איזו מתנה הכין לו ידידו השקד ליום הולדתו. שלום לך, שקדי ידידי אמר לו אילן כשקרר אליו, היום מלאו לי שמונה שנים. האם... הוא ביקש לשאול אותו משהו, אבל השאלה לא נשאלה. לא היה צורך לשאול. ענפיו של העץ שהיו בט"ו בשבט מכוסים פרחים לבנים - ורדרדים, היו עתה עמוסים פירות לרוב. פירות חומים, שקדים שהבשילו. אילן שלח ידו וקטף פרי אחד, פיצח את קליפתו ואכל את תוכו. זה... זה טעים נורא! אמר אילן בשמחה.

ואז קטף אילן עוד ועוד שקדים מן העץ, התיישב בצילו, השעין את גבו אל הגזע ואמר: תודה לך, שקד, על שהכנת לי מתנה טעימה ונפלאה כזאת ליום הולדתי!

זה היה יום הולדת נחמד, הלא כן.